

Zpravodaj

PRO PRÁTELE RODOPISU A HERALDIKY

Ročník I., 1969

Číslo 9 - 10

Josef Nuhlíček

Rodopisné studium a archívy.

Podle studijního řádu, vydaného archivní správou ministerstva vnitra a platného v československých státních, okresních a městských archívech, má každý občan našeho státu, splní-li podmínky, právo v archívech studovat. Jednou z podmínek je prokázat svoji totožnost, zpravidla občanským průkazem, vyplnit badatelský list, v němž kromě osobních dat a údajů bydliště a pracoviště vyplní i údaj o studovaném tématu, zda jde o práci vědeckou a v čím zájmu či o studium soukromé. V každém případě musí badatel podepsat prohlášení, že bude s předloženými archiváliemi řádně zacházet, tedy, že je nijak nepoškodí, že získaných poznatků nezneužije a bude-li výsledky své práce publikovat, že jeden výtisk odevzdá archívu, z jehož fondů poznatky čerpul. K bádání se dnes předkládají archiválie, starší 50 let. Ještě před 20 lety se za archiválie pokládaly písemnosti až do r. 1848 a jen ty byly převážně přístupny volnému vědeckému bádání. Tyto názory převládají dosud v řadě států. Platí to zejména u písemností širokého dosahu, např. pro písemnosti centrální

ních úřadů. Také u nás některé písemnosti mají dlouhou ochranou lhůtu. Osobní spisy, pokud se trvale zachovávají, by se měly do archivů dostat až po 75 letech. Je ostatně v zájmu občanů samých, aby po čas jejich života byly spisy, jich se dotýkající, pro veřejnost nepřístupny.

Rodopisné badání je studium velmi vážné nejen zaměřením, ale hlavně proto, že používáme pramenů velmi cenných, na jejich zachování má společnost mimořádný zájem. Rodopisný výzkum je časté studijní téma. Proto archivalie, jichž používáme, jsou užíváním velmi poškozeny a je nutno je všestranně chránit. Rodopisný výzkum začíná zpravidla ve státních archívech, kde jsou uloženy starší církevní matriky zhruba do r. 1870. Až do r. 1952, kdy se provedlo soustředění matrik v krajských, nyní státních archívech, byly matriky u nás rozptýleny po farních úřadech jednotlivých církví. Při tom platila trojí praxe. V českých zemích vedly matriky narozených, oddaných a zemřelých farní úřady církve katolické na základě církevních nařízení, zejména koncilu tridentského z r. 1563 a pozdějších státních opatření, jmenovitě josefinských patentů z r. 1784, dále rabíni židovských náboženských obcí, evangeličtí duchovní od r. 1849 /od r. 1829 pod dozorem katolických farářů/starokatolíci od r. 1877, církev ochranovská od r. 1882 a církev československá od r. 1924. Od r. 1870 byly u okresních hejtmanství a pozdějších jejich nástupců vedeny matriky osob bezkonfesních. Odlišné matriční předpisy byly na Hlučínsku, odtrženém od českých zemí r. 1742 a vráceném až po plebiscitu r. 1920 Československu, a také na Slovensku, kde od r. 1894 platily výlučně státní matriky, vedené na notářských úřadech, po r. 1945 na národních

148

výborech. Matriční praxe byla zákonem č. 268 Sb. z 7. prosince 1949 sjednocena. Od 1. ledna 1950 vedou matriky na celém území Československé socialistické republiky pověřené městské a místní národní výbory, které k vedení matriční agendy ustanovují matrikáře, podřízeného předsedovi MěNV či MNV, a postavením veřejného orgánu. V r. 1950 vyšel seznam matričních obvodů, který od r. 1955 je spojen se seznamem obcí v Administrativním lexikonu obcí republiky Československé. U každé z obcí je v kolonce Matriční obvod písmenem M /v místě/ či pořadovým číslem jiné obce vyznačen příslušný matriční obvod. Poslední stav je uveden v Statistickém lexikonu obcí ČSSR z r. 1965. Stav se ovšem stále mění vyhláškami, které podle posledního stavu vydávají odbory organizační a pro vnitřní věci okresních národních výborů na základě usnesení rad ONV, odvolávající se na vyhlášku ministerstva vnitra č. 182/1959 Ú. l., které na matriční agendu dozírá. Tyto změny dostávají na vědomí odbory vnitřních věcí všech ONV na území republiky a jejich prostřednictvím se o změnách dozívají všichni matrikáři v okrese, takže u matrikářů lze vždy získat informace o současném stavu, kdybychom potřebovali provést jakýkoliv výzkum v živých matrikách po r. 1870.

Počet matričních obvodů oproti stavu z r. 1950 byl podstatně snížen a pohybuje se na počtu 10 až 25 matričních obvodů na okrese, při čemž i počty obcí se různí. Hledí se vždy k možnosti plnění úkolů, obvodům uložených. V každém z obvodů se vede matrika narození, manželství a úmrtí. Zákon předepisuje, že do knihy narození se zapisuje jméno, příjmení a pohlaví dítěte, den v měsíci a rok a místo jeho narození, státní

občanství, jméno a příjmení, den, měsíc, rok a místo narození, povolání a bydliště rodičů, jakož i jméno a příjmení prarodičů a konečně dohoda rodičů o příjmení dítěte, mají-li rodiče různá příjmení. Do knihy manželství se zapisuje jméno a příjmení, den, měsíc, rok a místo narození, státní občanství, stav, povolání a bydliště snoubenců, den, měsíc a rok uzavření manželství, jméno a příjmení, den, měsíc, rok a místo narození a povolání rodičů snoubenců, dále jméno a příjmení, povolání a bydliště svědků, nutně příjmení, o němž se snoubenci dohodli, že ho budou užívat s konečným příjmením, na němž se dohodli pro děti, které z manželství vzejdou. Do knihy úmrtí se zapisuje jméno a příjmení, povolání, stav, bydliště, den, měsíc, rok a místo narození zemřelého, hodina, den, měsíc, rok a místo úmrtí, jméno a příjmení manžela, jméno a příjmení rodičů zemřelého, příčina smrti, datum a místo pohřbení. Podle zákona č. 268/1949 Sb. se má pořádat opis všech tří typů matrik a odeslat nadřízenému národnému výboru.

Podle výnosu ministerstva vnitra z 20. prosince 1951 byly staré církevní matriky spolu s průvodním písemným materiálem soustředěny u matričních oddělení ONV a rozděleny na část starší do r. 1870, jež byla odevzdána krajským archivům a na rovnějším postaveného Archivu hl. města Prahy pro obvod Prahy. Mladší církevní matriky byly předány obvodním matričním obvodům, aby z nich bylo možno vydávat na požádání rodné, oddací a úmrtní listy. Krajským archivům byl též odevzdán průvodní listinný materiál k matrikám, zpravidla až do r. 1949, kdy fary ukončily matriční činnost. Pro záznamy křtů a církevních oddavek si fary založily nové církevní seznamy, jež jsou jejich zále-

žitostí vnitřní a výpisy z nich nemají právní význam.

Krajské archívy urychleně převzaté matriky sepsaly a seznamy matrik zveřejnily ve svých Průvodcích, vydaných od r. 1954. Archiv hl. města Prahy kromě popisu v Průvodci po fondech a sbírkách /Praha 1955/ publikoval již v r. 1954 přehledný katalog matrik Pražské matriky farní 1584-1870 péčí Dr. Václava Hlavsy. Badatelské veřejnosti sloužily po dlouhou dobu za pomůcku jednak Catalogus cleri 1936 a 1938, kde byly soupisy matrik a dále příručka Antonína Blaschky Die Personenstandsregister in Protektorat Böhmen und Mähren, vydaná r. 1940. Nejmladší část matrik, zpravidla od r. 1870, je tedy dnes dostupná jednak na matričních obvodech, ale jsou tu někdy i matriky starší, pokud do nich byly učiněny zápisy po r. 1870, část starší pak ve Státních archívech a v Archivu hl. města Prahy. Bylo by užitečné, kdyby vyšly soupisy matrik podle obcí a jich částí, od nejstarší doby až po současnost, jak to připravil a nyní již publikoval Státní archiv Opava pro Severomoravský kraj. Do soupisu se však musí zahrnout i matriky a makuláře, chované v okresních archívech, jmenovitě matriky před r. 1620. Tyto archiválie získaly často bývalé městské archívy z far dobrovolně před zestatněním matrik /OA Kutná Hora má např. utrakvistické matriky kutnohorských far z let 1573 - 1627/ nebo neodevzdané svazky při soustředění archivů farních po r. 1955.

Duplikáty matrik, které začínají většinou až v době josefinské, jsou v archívech, které chovají archiválie arcibiskupství a biskupství a archívy jich konsistoří. Archiv pražského arcibiskupství spravuje Státní ústřední archiv v Praze,

jinak jsou v archívech státních. Duplikáty matrik jsou sepsány, ale běžné se nepředkládají.

Genealog má možnost svou práci soustředit na vývod, při němž sleduje všechny předky obou svých rodičů. Může se však zaměřit i na rozrod, při čemž vyjde od nejstaršího známého předka, k němuž došel výzkumem, a sleduje pak potomstvo všech spřízněných členů. Konečně může sledovat rodokmen, v němž však neuvádí rodiny vdaných dcer, spokojuje se zpravidla udáním data sňatku a záznamu jména manžela. Má-li rodopisná práce mít reálný výsledek, je třeba vycházet z údajů pevně zjištěných a řádně prověřených a musí uvádět vždy přesné pramen, aby byla možná kontrola.

Uvedli jsme již, jaké údaje je možno získat v matrikách vedených od r. 1950. Nové státní matriky neuvádějí náboženství a bude tedy nutno pátrat v matrikách několika církví, než získáme údaje o narození, oddavkách a někdy i úmrtí svého předka. Zápisy do matrik se žel vyvíjely a proto je vhodné se zmínit o tom, co kdy bylo do matrik zapisováno. V matrikách ze 16. století / ve Slaném byly např. vedeny matriky od r. 1566, v Kutné Hoře od r. 1573/, najdeme společně zapsány, i když odděleně, křty, oddavky a někdy i pohřby, převažují však většinou zápisy o křtech a oddavkách. Jsou psány po letech, a v čele bývá jméno kněze, který křty nebo oddavky konal. Jméno kněze se pak v zápisech neopakuje. Zápis začíná dnem křtu, který je uváděn týdenním dnem a pak nejbližším svátkem, např. v auternej den sv. Žofie /15. května/; badatel musí datum převést na dnešní způsob datování a neobejde se tedy bez Emlerovy Rukověti chronologie křesťanské, zvláště české /1876/ či bez

152

Rukověti chronologie křesťanské od G. Friedricha /1934/. Je uváděno jméno křtěnce, syna či dcery, případně dvířet, jméno otce, např. Jan malíř a matky např. Anna. Rodné jméno matky není uváděno, ale je obsáhlý výčet kmotrů, mužů i žen. Zcela výjimečně se dozvíme, že např. ve Slaném bylo pokřtěno dítě Jakuba, šafáře z Kvíče, který byl přespolečný, jindy je uveden i otec otce. V matrikách oddaných nalezneme někdy i údaje o rodině či zaměstnání nevěsty / ve Slaném si r. 1597 břešoused Kašpar, mlynář, pannu Kateřinu, služebnou od pana Jiříka Bílinského/. U vdov je v matrikách oddaných uváděn bývalý manžel. Zápisy oddavek jsou zpočátku velmi stručné a nejsou uváděni ani svědci. Po stavovském povstání podrobnost zápisů roste. U ženicha bývá při oddavkách uváděno již pravidelně řemeslo a u podruha poznamenání domu, kde bydlí. Po převzetí matrik katolickými knězi po roce 1623 je formulář velmi zjednodušen a zápisy se píšou v kolonkách s nadepsáním dnů, měsíců, rodičů dítěte a kmotrů. Z úsporných důvodů se omezují údaje rodičů na jméno a příjmení otce a jméno matky. Zvláště jsou vedeny děti z levého boku zplozené, kteréž pankharty nazýváme. Po roce 1618 jsou podrobnější zápisy oddavek. U ženicha nalézáme údaj o otci a rovněž u nevěsty bývá udán její otec a jeho bydliště, či údaj o službě. Po roce 1650 jsou uváděni jmenovitě svědci oddavek. V matrice pohřbů, jež jsou zaznamenány chronologicky, je údaj měsíce a dne, jména pohřbeného, jen u dětí údaj jména otce a při pohřbu ženy jména manžela. U neznámých lidí bývá uvedeno město, z něhož udánlivě přišli. Uvádí se též kostel, na jehož hřbitov se pohřeb udál. Po roce 1650 jsou údaje, jakého byl zemřelý pohlaví a kolik mu bylo let, u dětí i neděl.

153

Ještě v polovině 18. století je při zápisech křtů dbáno na údaje o kmotrech, ale matka je zpravidla uvedena jen křestním jménem, ačkoliv u rodičů je vždy zdůrazněna buď svobodnost či poddanost k určitému panství. Je však již rozlišováno, z jaké vsi křtěný pochází, pokud je v obvodu fary více obcí. Někdy bývá na okraji poznamenáno, byl-li vydán křestní list. V matrice je zpravidla zapsán křtící kněz s jeho církevní hodností. V 18. století mívají děti více křestních jmen, zpravidla tři. U oddavek se začíná uvádět číslo popisné domu, kde bydlil ženich nebo nevěsta. V roce 1771 dochází ve většině matrik k zásadní změně. Uvádí se číslo domu, v němž se pokřtěný narodil. Stává se pravidlem, že se uvádějí dny, v nichž došlo k ohláškám sňatku a na prvé místo mezi svědky se dostává družba a družička. Je již uváděn i chrám, v němž se oddávky konaly. V matrikách o úmrtích se poznamenává, zda zesnulý byl zaopatřen a kterým knězem, na kterém hřbitově byl pohřben a kolik mu bylo let. Při úmrtí dětí se trvale uvádí jméno otce a jeho zaměstnání. Od r. 1771 se uvádí i číslo popisné domu, v němž zemřelý bydlil.

Na počátku 19. století užívají fary zpravidla předtištěných formulářů s německým textem. V zápise se uvádí, jakého je otec náboženství, jaké pohlaví má křtěný a zda jde o dítě zplozené v manželství či dítě nemanželské. Rubrika pro rodiče je úzká a stále je ještě kladen důraz na kmotry. Pod údajem jména křtěnce se uvádí porodní bába. Teprve po roce 1825 se zápis o rodičích rozšiřuje a jsou uváděni i rodiče otce a matky a jejich bydliště.

V 19. století jsou již matriky zpravidla rozděleny na

matriky pokřtěných, oddaných a zemřelých. Jen malé fary užívají ještě staré formuláře z konce 18. století. Po roce 1810 bývají dodatečně dopisovány i rodiče matky a zápisy se tedy zpřesňují. Na přelomu 18. a 19. století se ještě věk snoubenců uvádí jen počtem let, který není vždy správný. Při zápisech pohřbů od konce 18. století se v poslední rubrice uvádí nemoc zemřelého a způsob smrti. V 30. - tých letech 19. století se již u zemřelých uvádějí oba rodiče.

Je třeba připomenout, že v matričních přílohách, které byly součástí farního archivu, nalezneme křestní listy oddaných snoubenců, pokud se narodili v jiné farnosti, dále souhlas vrchnosti se sňatkem a později souhlas starosty obce a okresního hejtmána, dále souhlas vojenského velitelství, jde-li o sňatek brance a konečně církevní nebo i světská dispens, jde-li o sňatky blízkých příbuzných, ať již pokrevných či sešvagřených. Ve farních archívech, dnes depozovaných v archívech okresních, nalezneme knihy ohlášek snoubenců, zkušební tabely pro snoubence, ohlašovací knihy, knihy birmovanců, soupisy duší a někdy i židovské matriky, jež jsou dnes ovšem soustředěny u ONV Praha 1. Neobejdeme se tedy bez prostudování Průvodců po okresních archívech, pokud jsou vydány, zejména máme-li při zjišťování předků nenadálé obtíže. V okresních archívech nalezneme i některé archívy spolkové, které nám mohou poskytnout cenné informace.

Důležitým genealogickým pramenem jsou nesporně pozemkové knihy, jež byly před rokem 1850 produktem soudní agendy bývalých patrimoniálních a městských úřadů. Část těchto

pozemkových knih zůstala po r. 1850 u městských úřadů a u velkostatků, část, považovaná za živou, přešla k okresním soudům, jež v nich zpravidla až do r. 1871 pokračovaly a pak vedly nové pozemkové knihy až do r. 1960. Starší část pozemkových knih soustředily koncem minulého století a pak v třicátých letech našeho století zemské archívy. Tyto starší pozemkové knihy jsou velmi různorodé, což se projeví i při jejich novém rozmístění. Část těchto knih se vrátila do okresních archívů, část přešla do fondů velkostatků, spravovaných státními archívy, jež vlastně nové rozdělení po katalogizaci sbírek provedly.

Pro rodopisce jsou nejpřitažlivějšími knihy testamentů a posledních vůlí, kde jsou podchyceny jak psané závěti, tak i ústní poslední vůle, doložené rychtářem a svědkem. Do těchto knih se dostaly i některé svatební smlouvy, pro které vs. byly zpravidla založeny zvláštní knihy svatebních smluv, či byly vepsány do knih smluv obecných. Rozdělení pozůstalostí mezi dědice nalezneme v knihách o projednávání pozůstalostí, osudy sirotek je možno sledovat v knihách sirotečích a konečně v převodech nemovitostí a splácení kupní ceny, t.zv. vejrunků, v purkrechtních registrech. Mezi uvedenými knihami, v nichž je možno sledovat jména a osudy hospodářů, jejich sourozenců, rodičů a dětí na panstvích i ve městech, jsou nepatrné rozdíly. Známe-li z matričních zápisů rodokmeny, je možno za pomoci pozemkových knih často posunout dějiny rodů hluboko do 17. a 16. století, někdy i do století 15.ého. Pokud žily rody ve městech, kde jsou zachovány městské knihy i z doby předhusitské, je možno i tam

sledovat rod, zpravidla ne však jeho jednotlivé členy. Znamenitou pomůckou jsou i cechovní registra, sledujeme-li rodiny řemeslnické.

Obdobou gruntovních knih, vedených na patrimoniích a ve městech, jsou knihy svobodnické, do nichž zapisovali královští svobodníci. Starší svobodnické zápisy byly v deskách zemských, odkud byly r. 1617 přepsány do knih svobodnických, kam se povinně začalo zapisovat až v r. 1662. Šlechtictví držitelé statků a panství zapisovali převody nemovitostí v deskách zemských, vedených u zemských soudů v Čechách i na Moravě. České zemské desky, jichž počátky se kladou do let vlády Přemysla Otakara II., shořely r. 1541, byly však obnoveny a starší jich pozůstatky vydal J. Emler. Kvaternů zemských desk českých je 1714, z toho větších desk 1397 a menších 254; končí rokem 1851. Jich poslední inventář vydal V. Letošník s názvem Die böhmische Landtafel. Zemské desky české spravuje Státní ústřední archív, který již počal s jich rejstříkováním. Orientace v deskách zemských je velmi nesnadná, ačkoliv se zachovala řada původních pomůcek a rejstříků; částečnou orientaci umožňují badatelé Hradů, zámky, a tvrze království českého vydané A. Sedláčkem. Moravské zemské desky jsou částečně vydány v plném znění. Při studiu šlechtických rodů nemůžeme pominout desky dvorské, které sahají od r. 1380 do r. 1850 a zahrnují všechny země koruny české. Tyto desky jsou rovněž uloženy v I. oddělení Státního ústředního archívu. V zemských deskách jsou zapsána povýšení na šlechtictví, propůjčení erbu, prohlášení zletilosti, jsou tu testamenty, sva-

tební amlouvy, přihlášky k dědictví, přijímání poručenství a poděkování se z něho, jsou tu odhady nemovitostí a dílčí cedule, v nichž se obrazí stav panství a bývají tu často i obsáhlé seznamy poddaných. Bylo by potřebné, aby tyto části z desk zemských byly moderní archivní technikou přefotografovány a dány k dispozici badatelské obci.

Na řadě panství /např. Karlštejn, Zbiroh/ byly vedeny soupisy lidu /Manschaftsbücher/, sloužící zpočátku v otázkách robotních, od 18. století k účelům vojenským. Na tyto soupisy navazují knihy branců. Je to důležitý genealogický pramen, sahající někdy až do r. 1613 /Vysoký Chlumec, RA Lobkovicové/. Byly vedeny buď pro celé panství či pro jednotlivé rychty a vsi a obsahují seznamy jednotlivých rodin a jejich členů s údaji věku. Bývá uvedeno, zda je dítě při hospodáření, či má řemeslo a někdy je i uvedeno, kde se člen rodiny zdržuje nebo kam odesel. Tyto seznamy bývají ročně opisovány a doplňovány. Na panstvích jsou vedeny seznamy sirotků, seznamy rychtářů, seznamy židovských rodin a nově i výkazy zaměstnanců. Tyto prameny nalezneme v archívech velkostatků, uložených ve státních archívech, jež mají vesměs k dispozici Průvodce po svých fondech, dále ve fondech měst v okresních a městských archívech.

Ve Státním ústředním archívu je uložen a opatřen archivní pomůckou soupis obyvatel podle víry z r. 1651/ sign. SM R 109/45/, pořizovaný na jednotlivých panstvích. Není úplný, neboť v několika případech zůstal na panstvích, někde, např. u svobodníků, nebyl vyhotoven nebo se nedochoval. Tento sou-

pis, řazený podle panství a uvnitř podle vsí, uvádí jednotlivé rodiny a jejich členy včetně služebných a kromě stáří podle počtu let uvádí i náboženství. Ženy hospodářů nemají uvedena rodná jména. Uvedený pramen je bohatší než berní rula, rovněž chovaná ve Státním ústředním archívu, sepsaná z důvodů berničních pro české kraje r. 1654. Je to soupis všech vesnic, městeček, měst poddanských i královských, samot, dvorů, mlýnů, hamrů a hutí, nezachycuje však půdu panskou. Obyvatelstvo se dělí na sedláky /nad 30 korců/, chalupníky /do 30 korců/ a zahradníky /do 8 korců/. Nejsou tu sepsáni bezzemci. Hospodáři jsou uváděni křestním jménem a příjmením a v rubrice handle bývá uvedeno i jejich řemeslo. Fustá a rozbořená stavení jsou vedena pod jménem posledního držitele. Tento pramen je z části vydán v edici Berní rula, kde v letech 1950 - 1955 vyšlo 16 svazků /Pražská města, kraj Čáslavský, Hradecký, Kouřimský, Plzeňský, Podbrdský, Prácheňský, Vltavský a Žatecký/. Badatel zjistí značný rozdíl mezi berní rulou a poznatky získanými z ostatních pramenů, protože berní rula podchycuje jen stav, na němž záviselo zdanění poddaných. Na Moravě berní rula není, ale máme tu k dispozici tzv. lánský rejstřík z r. 1656 a pak revizi z let 1669 a 1679; pro Moravu je důležitý seznam komínů z r. 1667, který uvádí hospodáře v pořadí domů, jak stály při sobě.

Dalším katastrem, z části již publikovaným, je katastr tereziánský. Vyšel již Tereziánský katastr moravský, vydaný r. 1962 Jiřím Kadimským a M. Trantírkem, obsahující rustikál i dominikál a ve dvou svazcích Tereziánský katastr český

/Praha 1964 - 1966/, k němuž třetí svazek, zahrnující domíní-
kál, je v tisku. Edice tereziánského katastru je ovšem su-
marizovaná a nezjistíme v ní jména jednotlivých hospodářů,
jež je třeba zjišťovat jednak ve Fassích od roku 1713 a pak
v konečném elaborátu k r. 1757. Slezský katastr, zvaný Karo-
línský, vyjde též tiskem jako sumarizované edice bez jmen
rodin.

Třetím katastrem v pořadí je Josefský katastr, obsahují-
cí důležité údaje názvoslovné, avšak chudý na údaje genealo-
gické. Užívají se v něm již popisná čísla domů. Katastr neve-
šel prakticky v život, je však seznamem veškeré půdy v kata-
strální obci, poddanské i panské. Další, stabilní katastr,
nařízený r. 1817, byl rovněž pořízen pro katastrální obce.
Obsahuje popis hranic, protokol parcel stavebních, parcel
polních a seznam majitelů usedlostí. Součástí stabilního ka-
tastru, jenž byl ve třech vyhotoveních, jsou tzv. indikační
skici, z nichž můžeme zjistit rozložení popisných čísel
v obcích i na samotách, neboť skici podchycovaly celý katastr.
Na měřický operát, ukončený v Čechách r. 1843, navázaly ka-
tastrální mapy a samozřejmě pozemkové knihy, vedené u okres-
ních soudů od r. 1871, jež zachytily podle obcí veškeré po-
zemky a jich majitele.

Důležitou genealogickou pomůckou jsou nesporně různé evi-
dence obyvatel a později i sčítání lidu. Mnoho soupisů je např.
k židům v Čechách, kteří byli sčítáni v letech 1724, 1729,
1783, 1793, 1799 a 1811. Sčítací archy panství statků a
měst obsahují obvykle jména židů, údaje rodinné, datum udě-

lení sňatkového konsensu a zaměstnání. Sňatkové konsensy
nalezneme též v židovské komisi českého místodržitelství,
uspořádané chronologicky a dále v knihách židovských fami-
liantů, založených roku 1811. V Státním ústředním archivu je
kromě jmenovaných fondů uloženo též šeditelství židovských
berní v Čechách z let 1845 - 1858.

Mnoho genealogického materiálu je v tzv. šlechtickém
archivu, který pochází ze spojené česko-rakouské dvorské
kanceláře od třicátých let 18. stol. a po roce 1848 z rakou-
ského ministerstva vnitra. Akta právnických a fyzických osob
z našeho území byla převzata na základě pražských úmluv mezi
Československem a Rakouskem 18.5.1920. Jsou to spisy, týkající
se šlechtických nadací a dále spisy osobní šlechty, řazené
abecedně a spisy týkající se městských a duchovenských zna-
ků. Důležitou pomůckou jsou též osobní doklady členek Tere-
ziánského ústavu šlechticů v Praze, založeného roku 1755,
obsahující mnoho šlechtických rodokmenů s malovanými znaky.
Ve Státním ústředním archivu jsou také uloženy tzv. salbu-
chy, zachycující léta 1526 - 1818, vzniklé na konci 18. století
a pocházející ze spojené česko-rakouské kanceláře ve Vídni.
Obsahují opisy královských privilegií pro šlechtu, města, cír-
kev a cechy. Použil jich August Doerr v knize Der Adel der
Böhmischen Kronländer /Praha 1900/.

Se šlechtickými rodokmeny se setkáme i v řadě genealo-
gických a heraldických sbírek, jež byly soustředěny v býva-
lém českém zemském archivu a jsou dnes součástí fondů I. odd.

Státního ústředního archívu. Jsou to sbírky spojené se jmény Wunschwitz, Schumann, Ubelli, Zeeh, Doerr, Dobřenský, Vašák, Vojtěch Král z Dobré Vody, Renz a Žďárský. Pro studium majetkových poměrů šlechty nelze pominout tzv. repartiční seznamy /1758 - 1848/, které se pořizovaly rok od roku a u jmen jednotlivých dominií uvádějí i jména držitelů. Pomůckou jsou i robotní seznamy, vedené od r. 1766 do pol. 19. stol. řazené podle krajů, k nimž je rejstřík obcí. V městech, zejména velkých, jako bylo Brno, byly vedeny knihy měšťanů / Brno od roku 1559/. Na tyto knihy roku 1851 navázaly matriky měšťanů a knihy domovského práva, jež jsou soupisy obyvatel, přijatých do svazku obce.

Obyvatelstva hl. města Prahy se dotýká konskripce obyvatel, počínající v polovině 19. stol. Je součástí fondu Policejní ředitelství Praha, uloženého ve Státním ústředním archívu. Sčítání lidu až do roku 1910 nalezneme v okresních a městských archívech. Městský archív v Brně má knihy sčítání lidu z let 1780, 1850, 1857, 1870, 1880, 1890, 1900 a 1910, vzniklé svázáním sčítacích archů. Jejich doplňkem jsou protokoly o vydaných pracovních knížkách 1850 - 1924, protokoly o povolení k odcestování do ciziny z let 1817 - 1925, voličské seznamy, seznamy porotců a j.

Sčítání lidu, které se konalo 15. února 1921, je rozděleno do krajů a nalezneme jej v Státních archívech českých krajů. Jde o původní sčítací archy, na nichž jsou znaky státního úřadu statistického. Jsou řazené podle obcí a podle příslušných soudních okresů, jak je známe z lexikonu obcí

162

1924. Pod jednotlivými popisnými čísly je tolik sčítacích archů, kolik bylo samostatných domácností. U manželek není uváděno rodné jméno, je však poznamenáno datum, kdy sčítání manželé přišli nově do obce, což bývá zpravidla rok sňatku. Při sčítání byli podchyceni i čeledíní a služby a také nalezení a schovanci, tehdy ještě na venkově četní. Další sčítání obavatelstva se konalo 1.12.1930 a zachytilo všechny osoby, dle z 1. na 2. prosince 1930 na Československém státním území. Vedle jména a příjmení se zapisovalo pohlaví, datum narození, rodinné poměry, rodiště nebo přistěhování a dřívejší bydliště, státní a domovská příslušnost, národnost, náboženské vyznání, povolání, trvalé nebo dočasná přítomnost v obci, bydliště dočasně přítomných a tělesné vadní. Toto sčítání pro Čechy, Moravu a Slezsko i někdejší Podkarpatskou Rus je uloženo ve Státním ústředním archívu a vydávala se z něho potvrzení o státním občanství a národnosti. V roce 1939 bylo 17. května provedeno podle říšských předpisů sčítání obyvatel v pohraničním území ČSR, které bylo po Mnichovském diktátu okupováno. Při tomto sčítání, uloženém dnes rovněž ve Státním ústředním archívu, bylo navíc zjišťováno samostatné podnikání a obhospodařování pozemků. Další sčítání, provedená 1.3. 1950 a pak 1.3. 1961, jsou pro české kraje rovněž uložena ve Státním ústředním archívu, ale zatím se nepředkládají a slouží jen úřední potřebě.

Není v možnosti tohoto stručného výčtu pramenů zahrnout všechny fondy, které jsou v českých archívech k dispozici a jichž by bylo možno při rodopisném studiu využít. K řadě fondů se budeme obracet teprve po důkladném výzkumu pramenů

hlavních, které nemůžeme při práci pominout. Výchozím bodem jsou zpravidla matriky, jichž studium předpokládá poměrně značné znalosti jazykové, paleografické a místopisné. Pouhé zjištění jmen nám v žádném případě nepostačí. Dějiny rodu je třeba sledovat v širokých souvislostech. Je nutno dobře znát prostředí, ve kterém předkové žili, jejich hospodářskou situaci a také i rodiny s nimiž se členové rodu stýkali. Mnohé údaje, po nichž pátráme, zjistíme často v souvislosti se sňatky a křty rodin, s nimiž se stýkali a jímž bývali svědky při svatbách a kmotry při křtech. Všechny výpisy z archívního materiálu je třeba činit svědomitě a stále je kontrolovat a konfrontovat s ostatními prameny. Dobře pořízené výpisy budou pro naši práci důležitým pramenem a mohou se stát za čas i novým pramenem archívním, zejména dojde-li ke ztrátě nebo k zničení archiválie, z níž jsme čerpali. Všude tam, kde archívni prameny byly již vydány tiskem nebo jsou k dispozici jejich opisy či fotokopie, spokojíme se tímto náhradním materiálem, který nám pomáhá ochraňovat nejcennější dokumenty.

Eman Toman

Matriky a změny příjmení

Dětská zvědavost, diferencovaná zvědavost dospělých a vůbec snaha přijít "na kloub" všemu co dráždí svou tajemností, všemu neznámému a nejasnému - to je prostě součástí lidské přirozenosti. A nemůže tomu být jinak ani v práci badatele a genealoga. Nespokojují se s danou skutečností, ale snaží

se poznati i příčiny výsledného stavu. Snaha tato ovšem naráží mnohdy na značné obtíže a tak vznikají tzv. p r o b l é m y, jejichž řešení nebývá vždy jednoduchou záležitostí. Vyžaduje proto předchozí náležitě průpravy, obeznámení se s možnostmi působení přímých i vedlejších vlivů atd.

Zajisté nebude bez zajímavosti, uvedu-li několik příkladů ze své badatelské praxe, několik příkladů komolení, změn či dokonce tvorby osobních jmen, motivovaných různými vlivy. Jde sice o příklady místně omezené na okruh Strážovska, ale jsem přesvědčen, že závěry z nich vyplývající mohou mít a mají platnost obecnější. Především z nich plyne poučka, že nestačí pouhé nahlédnutí do matrik /M/ či pozemkových knih /PK/ omezené na konkrétní jméno, ale že je třeba podrobněji prostudovat jednotlivé zápisy a hledati srovnávací materiál, chceli např. genealog překročiti domnělou hranici badatelských možností, t.j. asi tak polovinu 18. stol., neboť zde často končí jeho až dosud úspěšné bádání./. Kromě změn a deformací jmen jsou ovšem i jiné překážky, mnohdy zdánlivě či skutečně nepřekonatelné, které ztěžují, ba dokonce znemožňují další práci/ nečitelnost, strohé zápisy, záměna jmen, chybějící zápisy atd./. Zároveň ukazují na problematiku etymologie, onomastiky i toponomastiky bez alespoň částečné znalosti místních poměrů, nářečí, věcných, historických i jiných okolností a souvislostí.

Už čtení starých zápisů působí mnoho obtíží a ani indexy matrik - zvláště dodatečně sestavované a často neúplné - nemohou být směrodatným vodítkem. Takovým naprosto nespoleh-

livým vodítkem byl by index k M Strážov 7, kde např. je jméno Cíl /psáno Czjl/, indexováno jako Hejl, Kalaš jako Kalach, 12.8.1788 narozený "Johannes Thomas " /otec "Elias Thomas, Schleifer" /t.j. brusič/ indexován jako " S c h l e i f e r Jan Tomáš " a dokonce dcera téhož otce, Magdalena/ nar. 12.2.1791 /indexována jako "Š l e j f i r Magdalena Tomáš " -tedy komoleniny" na druhou" - a mnoho dalších /"Jan Křtitel Ullowecz" jako Jan. K u t i l , Kripl jako Krügl, Haas jako Hais, Justina Tschermakin jako Thermalin Justina, Písecký jako Tejfrtský atd./ . Tolik o spolehlivosti indexů.

Přeměna příjmení je patrna ze zápisů /M Strážov 6 /: 2.7.1748 se narodil v Kozí Josef, syn rodičů "Matheo K o w a r z e t Dorothea" a 23.6.1755 tamže Marie, ale jako rodiče jsou uvedeni " Matheo K o w a r z i k e t Dorothea ", anebo na Opálce: 20.3.1753 narodil se Václav, rodiče " Matieg B o h a t e y , Victor a Katerzina" a 23.6.1755 narodil se Jan, rodiče " Mat. B o h a c z a Katerzina".

V nejstarších matrikách nacházíme na místě příjmení pouhé označení p o v o l á n í , které snad tehdy, kdy domy nebyly dosud opatřeny popisnými čísly, bylo pro přesnější označení osoby důležitější. Tak např. v r. 1632 /M Strážov 1/ uváděný "Bolf Pekarek" aneb "Wolf Pekarz" nebyl nikým jiným než Wolfgangem Červenkou, pekařem a primasem strážovským a naopak "Girzi Pekarek jinak Cuculus " v r. 1680/ M2/ už nese svoje polatinštělé jméno rodové/česky Kuka / aspoň na druhém místě. Podobných případů /povolání na místě příjmení /je tolik, že mnohdy nelze vůbec zjistiti příjmení dot-

čené osoby, ba zdá se, že ještě v druhé polovině 17. století nebylo užívání příjmení zcela ustáleno. Skutečnost to pro badatele a genealogy velmi nepříjemná.

Zajímavý je případ D a m i a n a N o v é h o z Lehoma/ syn Matěje a Konstancie/. Narodil se 27.9.1748 a jméno - pro místní poměry jistě exotické a neobvyklé - obdržel nikoli podle přání rodičů nebo - podle zvyklosti - po kmotru, ale podle kalendářního svátce /27.9. je totiž svátek Kosmy a Damiána/. Takovýto "příděl" jmen zavedl ve Strážově farář Matěj Jiří Pangerle /1722 - 1754/, krom uvedení latiny do matrik až dosud psaných česky./ Měl to snad býti ústupek Němce ryze české osadě?/. Tedy tento Damian oženil se r. 1782 s Magdalenou dc. Tomáše Tomana z Javoříčka. Při narození jeho syna Tomáše /1785 je v matrice uváděn jako voják se jménem Adamian Nowey, při narození dcery Kateřiny/1786 - zemřela týden po narození / je uváděn /M Strážov 7, odd. Militär/ v matrice jako major Damian Noweý. Ještě před úmrtím této dcery zemřela jeho manželka a v r. 1787 oženil se znovu s Rosinou Majerovou. A zde /M Strážov 8, odd. Lehom/ je uváděn jako Damian N o w a k / příslušník Olivier-Salis pluku/, ale již r. 1791 při narození dcery Anny je uveden jako tesař. Při úmrtí této dcery je v matrice /M Strážov 9, odd. Lehom/ uvedeno, že v Lehomě čp. 4 zemřela 27.12.1791 " Anna dcera Adamciana Nowiho tesaře"/ ve stáří 1/4 roku/- tedy příklad komolení křestního jména a záměna příjmení.

Další, neméně zajímavý příklad: Dle matriky narozených /M Str. 6/ narodila se 9.11.1776 ve Strážově čp. 25 dvojčata

Tomáš a Bartoloměj z rodičů Michala Tomeyera /"Revisor Tabace"/ a Rozalie, ale podle matriky zemřelých / M 5/ zemřeli ve Strážově čp.25 :10.11.1776 " Tomáš, syn Michala T o m a n a " /stár 3 minuty/a 12.11.1776 tamže "Bartoloměj, syn Michala T o m a n a ", stár 2 dny. Příklad neřešitelný, poněvadž jméno tabáčního revisora Michala Tomeyera - Tomana se více ve strážovských matrikách nevyskytuje. /Stáří v matrikách zemřelých bývá uváděno jen přibližně, často zaměňuje se datum narození s datem křtu a datum úmrtí s datem pohřbu. Dozorce bývá difference i několika let - také tzv. "přibližnost", ač ani vyložené chyby nejsou vyloučeny./

A jiný příklad: 26.8.1724 narodil se ve Strážově Jan Jakub. Rodiče Diviš a Anna Suk. Skutečnost: Diviš K o č í a Anna rozená Suková / M Str.3/ a v Lukavici narodil se 23.9. 1785 Michal, syn Ant. Svítily /psán Swýtil/ a Evy. Skutečnost: Antonín Toman a Eva rozená Svítlová / M Str.7/ - V obou případech jde vlastně o užití tzv. "jména po chalupě " / u Suků, u Svítilů/, podle jmen dřívějších majitelů usedlosti /oba dvory/, kam se noví hospodáři přišel. V Lukavici se jméno Toman po krátké přestávce jen vrátilo. Majitelem usedlosti byl před Svítilem již od nepamat. rod Tomanů. /PK Bystřice 2,6/.

Podobného druhu jsou i případy užívání d v o u jmen. Obvykle to bylo příjmení a jméno "po chalupě " či přízvisko. Nacházíme jich rovněž celou řadu a poměrně nejvíce u příjmení Toman / bylo a jest dosud jedním z nejrozšířenějších na Strážovsku i okolí - proto se také téměř nevyskytuje jako

jméno "po chalupě"/. Jedním z nich jest v Brtí / 1706 - 1727 uváděný/ " Jan Toman jinak Tandoušek, manželka Barbora ". Je zajímavý tím, že ze sedmi jeho dětí najdeme v matrikách /M.Str.2 a 3/ čtyři pod jménem Toman a tři pod jménem Tandoušek. Z celé řady dalších buďtež jmenovány alespoň: "Diviš Kasyk jinak Burygan "/Strážov 1676/," Hons Wenyger jinak Capucin" /Strážov 1708 - kapucín jest pravděpodobně přízvisko/, "Ondřej Paubrie jinakč Presl " /Hamr 1677/, " Jan Hulovec /Úlovec/ jinak Pauza dolejší "/Rovná 1702/ a " drouzka Marketa Truhlařovic /příjmení/ cera jinak Paubrlowa" /Zahorčice 1707/. Konečně 15.9.1686 ženil se v Brtí Pavel syn Kryštofa Zaveského jinak Pivonky z Koryt s Alžbětou, dc.zemřelého Václava Tomana z Brtí.. /M Str.2/. Jmenovaný je v dalších zápisech uváděn buď jako Pavel Pivonka /nejčastěji/ nebo Pavel Kovář.- Tedy tři jména, z nich prvé /Zaveský - bydlel v Korytech "za vsí"/ je zajisté jménem " po chalupě", druhé je vlastní příjmení, kdežto třetí označením povolání / byl skutečně kovářem/.

Toto výslovné vyznačení dvojjmennosti bylo jistě též upřesněním jména osoby, mající více soujmenovců.

Kapitolu samu pro sebe zasloužila by jména n ě m e c k á /ať již skutečná, domnělá či přeložená / i jména ovlivněná nářečím /českým či německým/. Pro zajímavost jen stručně, heslovitě:

Ke jménům ryze českým zajisté budeme počítati příjmení Schejbal /Scheybal/ - od sehnouti, shýbatí, lid. schýbat se. Jiná jména, neznající místa jejich původu, určujeme poněkud

nesnadněji - např. Schon může být podle českého shon, sběh /lid. schon/, Neuschl či Neuschel od českých neuschl /schnou-
ti/ a neušel /jít/, Schrott od českého šrot /vedlejší mly-
nářský produkt/ atd. Někdy jde o čisté překlady: v Lukavici
1739 "Jakub Fyss /Fiš/ vel Ryba ", ve Strážově 1753 "Michal
Král" od König/ zde by mělo být uvedeno as obráceně : König
od Král - pocházel ze Všerub u Domažlic - či snad byl překř-
těn již tam ?/ Ve Vítině máme příklad Pavel /1632/ - Paul /1667/
-Poul /1737/ a Beneš - Paur. Tento, původně Jakub Beneš /syn
Wolfa Beneše, s manželkou Marií, byl při narození třetí dce-
ry zapsán v matrice / M Str.3 - 30.9.1721/ jako "Benesspaur"
a nadále už jako Paur /z němec.Bauer - sedlák,lid.Paur, Pour/.

Velmi zajímavý je případ germanizace českého jména pou-
hým "administrativním úkonem", pouhým způsobem psaní. Kdo by
za německým příjmením Zipperer hledal českého Čípera? A pře-
ce! V textu smlouvy zapsané v PK Bystřice /Nýrsko/ 66,fol.147
/1.3.1849/ je as třikrát uváděno německé jméno Adam Zippe-
rer / z Ouborska/, ale nastojte! Pod zápisem je zcela čitel-
ně napsáno : "Adam Čípera"/podpis/. Jiné zápisy s týmž příj-
mením najdeme v PK 44,45 a 65 i ve strážovských matrikách.
/Na Strážovsku najdeme - v 19.stol. - Zipperery v Hamru,Strá-
žově a v Lehomě. V Lehomě se zakoupil - emphyteuse - Jiří Zi-
pperer z Ouborska r. 1838/. Zápisy ve strážovských matrikách
znějí vesměs na jméno Zipperer, kdežto v pozemkových knihách
střídají se jména Cipera, Čýpera,Cziper a Zipperer.- Aby-
chom pochopili tuto zdánlivě atraktivní přeměnu českého Či-
170

perry v německého Zipperera rozeberme si jméno hláskově.Něm-
ci, jak známo, čtou z jako c a tedy české c napsali jako z.
Zdvojení souhlásek ve slovech není v němčině ničím neobvyk-
lým.Dostáváme tedy Zipp - a s připojením dalších dvou hlásek
Zipper-. Koncové - er mohlo vzniknouti pouhým převodem fone-
tického koncového - a. Němci, mluvící pohraničním bavorsko-
šumavským nářečím, užívají koncového - a na místě pravopisné-
ho er. Viz Vater - fóda, Mutter - muta ! Ostatně i německy psá-
né /rychlopisný kurent/ - a lze velmi snadno čísti jako - er.
Tož tedy máme celé jméno Zipperer, tak dokonale odlišné od
českého Čípera /ovšem s opomenutím háčku, Němcům ostatně
neznámého/, že nelze pochybovati o "německosti" onoho Zip-
perera.

Bylo by možno uvést další neméně zajímavé příklady,
podávám však jen zcela náhodný výběr několika příkladů, kte-
ré nemají za úkol odraditi badatele či genealogy od práce,
naopak, chtěl bych jen upozorniti na některá úskalí, které
jim snad při práci bude překonávati. Znalost překážek spí-
še práci usnadní.

Frant.X.Bucha

Zemfel Jiří Kajer

V prvních prázdninových dnech 17.7.1969 opustil nás náh-
le horlivý a obětavý propagátor rodopisu a vlastivědy uči-
tel a spisovatel J i ř í K A J E R . Jeho náhlý odchod,
i když byl jeho nejbližšími dříve nebo později tušen, překva-
pil. Jiří Kajer nebyl zdrav a starobního důchodu užil poměr-

ně málo.

Byl jedním z těch mnoha "kantorských harantů", kteří jako by vsáli do sebe kus toho probuzenského poslání svých otců - kantorů. Chápal se sám jako učitel kulturní práce od mladých let. Jeho otec Ferdinand Jar. Kajer, stejně jako jeho matka Růžena, pocházeli ze Spáleného Poříčí u Blovic. Na jednu z posledních jarních besed našeho kroužku přinesl mně arch s r. z. sáhlým rodopisem, pořizovaným jeho bratrem ing. Emilem Kajerem a konstatoval nad ním: "Já jsem vlastně po otci Němec a po matce Polák." Matka pocházela z rodu Kyo-vských /přišli sem z Polska/, její otec byl hospodářským úředníkem na statku svatovítské kapituly ve Spáleném Poříčí, kde se Kajerům narodil 20. října 1904 synek Jiří. Měl ještě dvě sestry a nejmladšího bratra. Otec Ferdinand J. Kajer byl v r. 1894 členem výboru pro národopisné sbírky, které byly konány ve všech krajích před památnou Národopisnou výstavou v Praze r. 1895. Předsedou výboru byl tehdejší spálenopoříčský děkan P. Václav Koukl, jedním z členů jeho tehdejší kaplan Jindřich Š. Baar, pozdější vynikající chodský spisovatel, působící tehdy krátce ve Spáleném Poříčí. Už těmito skutečnostmi byl dán první základ obdivu a lásky jeho synka Jiřího pro lidovou kulturu, zvláště chodskou. Jako učitel působil Jiří Kajer mimo jiné právě na Chodsku, které si oblíbil tak, že se tam nejen oženil, ale po vzoru Jana Fr. Hrušky, J. Š. Baara a J. Jindřicha pokračoval tam o svých prázdninových pobytech v Postřekově ve sběru pohádek a lid. písní. Pořídil si i dudy, naučil se na ně hrát a stal se tak

172

praktickým propagátorem a zachovatelem nejen hry na dudy, ale i oživení chodské lidové písně a poudačky. Připravoval i rozsáhlé dílo o lidové západočeské muzice vůbec. K tomu účelu si vyžádal i svolení autora těchto řádků k použití menší biografické studie o populárním plzeňském dudáku Hynku Kaňákovi, známém dnes už jen z Němejcovy opony v plzeňském Divadle J. K. Tyla.

Jiří Kajer měl silně vyvinut smysl pro rodovou i lidovou tradici. Prostý člověk našeho venkova byl mu základní složkou všeho kulturního dění i snažení, pramenem lidové tvořivosti epické i zpěvné - muzikální. Prožil celé dětství na plzeňském venkově. Po Spáleném Poříčí působil jeho otec v České Bříze a naposledy jako řídící učitel v Křimicích, kde předčasně zemřel po těžké chorobě r. 1919. Kajerova matka zemřela v r. 1948 a nejmladší sestra Růžena, vzorná učitelka, zemřela letos na jaře. Zvěděv o náhlé smrti svého dobrého kamaráda Jana Maura, říd. učitele v Plzni - Doubravce loni před vánocemi, lekl se přímo této zprávy. Nepřežil ho ani o půl roku. Zemřel a je pohřben jako chodský dudák a pohádkář blízko svých vzorů J. Š. Baara a J. Jindřicha na klenčském hřbitově za Soutky.

Jeho rodopisný zájem vyplýval z celého jeho vnitřního zaměření. Vyšel z lidu našeho širokého kraje, čerpal z něho pro své liter. práce, soubory lidových pohádek, poudaček a písní. /Vydal několik sbírek pohádek a písniček, zinstrumentovaných pro dudáckou muziku/, v městě se necítil doma. Zemřel bohužel uprostřed horečných a radostných příprav na

jubilejní chodskou vavříneckou pout a na soutěž dudáků ve Stakonicích, již se právě chodští dudáci, jeho přátelé i žáci, velmi aktivně zúčastní. Chodsko na svého "dudáka Jírku" nezapomene.

Miloslav Bělohlávek

Za Václavem Mentbergrem

Dne 16.prosince 1969 zemřel po krátké nemoci zasloužilý vlastivědný pracovník Plzeňska a nadšený sběratel Václav Mentberger. Naši čtenáři jej znají z jeho studie Kasejovičtí židé. Václav Mentberger se narodil 7. ledna 1886 v Kasejovicích a po absolvování plzeňské reálky nastoupil v roce 1908 do služeb dráhy. Působil převážně v Plzni a po čtyřiceti letech služby odešel jako vrchní inspektor ČSD do výslužby. Většinu svého života prožil v Plzni a v letních měsících už jako důchodce trávil vždy téměř půl roku ve svých rodných Kasejovicích. Tu ze svých bohatých sbírek, pro něž podstoupil mnoho finančních obětí, vytvořil veřejně přístupné muzeum, umístěné v bývalé synagoze, kterou dal rovněž upravit. Láska k rodné obci se projevila i tím, že jí toto muzeum odkázal.

Václav Mentberger spolupracoval s ředitelem Národopisného muzea Plzeňska Ladislavem Lábkem a od roku 1950 s Archivem města Plzně. Jeho badatelský zájem se soustřeďoval na rodné Kasejovice, sběratelství, dějiny průmyslu a hudební život v Plzni. Všechny jeho práce vycházely z upřímného nadšení pro věc, pro minulost právě tak jako jeho sběratelství.

Zdá se, jako by v něm stále žil nadšený duch slavné národopisné výstavy v Praze.

Zájemce o rodopis jistě budou zajímat studi. Václava Mentbergra: Krátké vypravování o životě J.E. pana Františka Antonína hr. ze Šporků sepsané jeho pažetem Ferdinandem Rakovským v Kuksu 1.září 1778. /Vlastivědné muzeum v Kukse 1938, str.68/, Z deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby / Plzeň 1940, str.41/, Kasejovické rodiny v polovici 18. stol./Ročenka živnostenskoobchodnické záložny v Kasejovicích 1937, str. 1 - 4/, Kasejovice v pověstech :zlaté, židovské a nábožné, v rodových soupisech z let 1827 - 1834 a v náčrtku hospodářského a kulturního života /tamtéž 1941, 20 str./, Josef Skála, březnický rytec/ Bozensko IV.,1948/.

Úplný seznam prací Václava Mentbergra jsem uveřejnil v Časopise Společnosti přátel starožitností LXV 1957 na str. 224. Je jí potřebí však doplnit o studie: Tomáš Khůry a jeho továrna na kamna a hliněné zboží v Minulosti Plzně a Plzeňska I.,1958, str.168-171, Průmyslová keramika Dubského z Vítinovi tamtéž II.1959, str.171 - 174, Kasejovičtí židé ve Zpravodaji přátel rodopisu a heraldiky 1969, str. 49 - 62.

Pro náš Zpravodaj napsal v poslední době dosud neuveřejněnou studii o vlastním rodě " O Mentbergrech v Kasejovicích". Rodopis považoval V.Mentberger za významnou složku vlastivědného bádání."Rod, toť peníz v celkovém bohatství národa, počet obou ovlivňuje dění ve světě" začíná tuto svou poslední studii poněkud nostalgicky laděnou, poněvadž nyní po bohatě rozvětveném rodě po 300 let kvetoucím v Kasejovicích,

už v rodné obci nežije žádný jeho příslušník. V Kasejovicích Mentbergrové vymřeli. Výsledky pilné a nadšené práce pro vlastivědu a sběratelství však zde zůstávají a v nich bude stále žít vzpomínka na Václava Mentbergra.

Miloslav Bělohávek

Soupis fondů okresních archivů

Jak vyplynulo ze všech metodických článků v našem Zpravodaji, je zřejmé, že rodopisný badatel se nemůže obejít bez archivů a to jak státních tak i okresních a městských. Ostatně každý trochu zkušenější genealog to ví. Málokdy se však stane, že rodopisec nachází své předky pouze v jednom místě či kraji. Většina z nás má své předky rozseté po celých Čechách, někdy i na Moravě a často i v sousedních zemích. Tu je jeho práce již ztížena.

Rozptýlením předků vyvstává nutnost studovat v různých archívech. Při takovémto studiu se někdy těžko shledávají údaje o uložení archivního materiálu, jeho kompletnost i druhy jednotlivých archiválií, v nichž bychom mohli najít zprávy o svých předcích. Vždyť leckteré údaje najdeme mimo základní prameny jako jsou matriky, pozemkové knihy a katastry. Velmi často nám poslouží i cechovní materiály, archívy škol, spolků, městské knihy apod.

Zájem badatelů vedle jiných důvodů to byl, který vedl archivní správu min. vnitra k tomu, že již před více jak patnácti lety stanovila jako jeden z hlavních úkolů archivům všech druhů vypracování průvodců po archívu. Od té doby jich

vyšla už pěkná řádka a to jak průvodců po státních archívech tak i okresních a městských. Tyto průvodce seznamují veřejnost dosti podrobně s materiálem, který je v nich uložen.

Vzhledem k tomu, že některé okresní archívy nemají dosud průvodce a že vypracování průvodců je dosti náročná práce i časově a vyžaduje už dokonale uspořádaný stav archívu, vznikají rovněž různé potíže s tiskárnami a tím i oddalování vydání, rozhodla se archivní správa min. vnitra, aby státní archívy vydaly rozmnoženou formou souhrnné přehledy o fondech a sbírkách okresních a městských archivů v kraji.

Účelem těchto soupisů je podat aspoň základní informace o fondech a sbírkách okresních archivů v kraji, o jejich stavu a uložení. Je to tedy jakási orientační pomůcka pro badatele.

Soupisy jsou vydány již pro všechny kraje v Čechách a na Moravě až na kraj Středočeský, který je však již v tisku.

Jsou to následující publikace/vzhledem k tomu, že soupis zpracovávalo vždy více autorů, vynechávám jejich jména/:

Okresní archívy Jihočeského kraje, Státní archív Třeboň, odd. Č. Budějovice 1966, str. 370,

Přehled fondů archivů národních výborů Jihomoravského kraje, Státní archív Brno 1966, str. 272,

Archívy národních výborů Severomoravského kraje. Státní archív Opava 1967, str. 360,

Okresní archívy Východočeského kraje. Státní archív Zámbrsk 1968, str. 485,

Okresní archívy Severočeského kraje. Státní archív Litoměřice 1968, str. 247

Okresní archívy Západočeského kraje. Státní archiv Plzeň 1969, str.348.

Schéma zpracování u všech publikací je obdobné, jen někde je podrobnější, jinde opět stručnější. Po úvodu následuje nástin územního a správního vývoje příslušného kraje/t.j.politická, soudní, finanční, církevní správa a školství/,přehled vývoje organizační sítě archívů národních výborů v kraji a stručná charakteristika jednotlivých archívů. Nejvýznamnější část knihy je popis fondů a sbírek, následuje přehled vydaných archivních pomůcek a všeobecné literatury o fondech, rejstřík věcný a rejstřík jmenný původců pozůstalostí.

Pro uživatele je nejdůležitější popisná část. Seřazena je abecedně podle míst a v závorce je uveden příslušný okresní archiv, kde jsou materiály uloženy. Uvnitř každého místa jsou fondy rozděleny na okresní,místní,písemné pozůstalosti a sbírky.Okresní fondy jsou uváděny v pořadí:politická správa,finanční správa, samospráva,národní výbory,justiční správa,zdravotní a sociální ústavy, kulturní a osvětové instituce,hospodářské instituce,zájmové organizace,politické strany, společenské organizace a spolky.Fondy živnostenských společenstev v sídlech okresních úřadů a soudů jsou uvedeny mezi fondy okresními,v ostatních obcích mezi fondy místními.Místní fondy jsou řazeny obdobně,za archívy měst a obcí jsou národní výbory, cechy, místní školní rady,školy, sociální a zdravotní ústavy, kulturní a osvětové organizace, hospodářské a církevní instituce, společenské organizace a spolky. Vzhledem k tomu, že v okresních archívech je uložen velký počet fondů, musel se přehled omezit jen na název a časový rozsah.

Vydání zmíněných popisů archivních fondů okresních archívů a městských /dnes archívů měst Brna,Ostravy a Plzně / je velmi záslužným činem. Informuje, i když velmi stručně, o velkém bohatství těchto archívů a je pro zájemce první pomůckou, která mu dá informace a případně i poučení, zda byly již vydány podrobnější pomůcky k jednotlivým archívům.

Obdobným způsobem byly a jsou vydány státními archívy i přehledy archivních fondů podnikových archívů, které slouží především zájemcům o dějiny dělnického hnutí, průmyslu a pod.

Všechny uvedené pomůcky byly vydány v omezeném počtu a jsou neprodejné. Jsou však zájemcům k dispozici ve státních i okresních a městských archívech, ve vědeckých ústavech a pod., kde si je mohou vypůjčit.

Knihy smolné

Nakladatelství Kruh v Hradci Králové vydalo v roce 1969 edici pardubických smolných knih z let 1538 až 1626, které připravil k edici Zdeněk Bičík /str.173, Kčs 17/. Smolné knihy jsou velmi vzácným pramenem, který nás seznamuje se středověkým hrdebním soudnictvím. Zachycují zápisy výpovědí osob podezřelých z hrdebních zločinů,výpovědí, které vyšetřovanci učinili před hrdebním právem dobrovolně, nebo jež byly vynuceny na mučení. Nejčastější delikty zachycené ve smolných knihách jsou krádeže,loupeže na svobodných silnicích, odlození a zabití dítěte,vraždy, cizoložství, dvojženství,žhářství,svatokrádež,čarodějnictví,falšování mince nebo listin, sodomství,smilnictví,

znásilnění atd. Rozsudky byly kruté: určovaly odsouzené k smrti oběšením, stětím mečem, upálením, zahrabáním za živa a probití kulem, vpletením do kola, trhání kleštěmi; lehčími tresty byly např. pranýř, mrskání metlami nebo označení cejchem.

V řadě českých měst byly tyto knihy vedeny, ne ve všech se však zachovaly. Některé už byly vydány jako např. rokycanská, táborská, milevská, bystrá, dobrušská, smidarská, solnická kniha aj. Pozornost byla věnována i rozboru jazyku těchto knih, neboť jde o zajímavý filologický materiál. Kniha Zdeněk Bičík rozhojňuje tedy řadu těchto cenných materiálů, které svým obsahem jsou i jistými kuriozitami a svou úděsností jsou otřesným čtením. Poskytují však obraz života tehdejší společnosti i když z té nejčernější stránky.

M.B.

Rodopisná hlídka

Ing. Vojtěch Kulda starší, Plzeň, Raisova 30 hledá:

Datum a místo narození Franze Fabingera, rozeného v letech 1760-1763, syna sedláka Josefa Fabingera z Kocléřova No 34-35/Ket - zelsdorf/u Dvora Králové nad Labem. Ostatní sourozenci se narodili v Kocléřově, jen Franz a Suzanna někde na Žireckém/jezuitském/panství /Schürz/, kde byl jejich otec asi správcem panského dvora. Podle rodinné tradice se vrátil při selských bouřích kol r. 1775 zpět do Kocléřova, kde koupil 19. července 1768 od tchána Hans George Seppera - Rindta statek No 34-35.

Ing. Jiří Oliva, Lučice č. 59, pp. Chlumec nad Cidlinou okres Hra-

dec Králové hledá vše, co se týká jména Oliva. Pátrá po rodu V.K. Klicpery a K.H. Máchy a Josefa Váchala - nemanželský syn Aleše - Liežce /grafik/.

Dotaz Jaroslava Smrčky, Říčany u Prahy 2, č. 88.

1. Je souvislost mezi jihočeským rodem Smrčků z Mnichu se soukenickým tovaryšem Smrčkem z Humpolce, rozeného 1616 ?
2. Marně pátrám po životě členů rodiny Růženy Smutné, roz. 1863 v Táboře, dc. presidenta krajského soudu Fr.X. Smrčky, provdané 1882 za Jana Smutného, zemřela 22.5.1900 v USA, Newark N.Y. Belmont Ave. No 14. Horlivě se zúčastnila českého života v USA. Její dcera Marie Aloisie roz. 1885 se provdala za pošt. úředníka. Její syn Josef byl rozený 19.3.1892 v Newarku. Její manžel Hans Smutný vydával čas - americké pohlednice Nazdar.

Ing. Vojtěch Kulda

Onomastika - dříve zv. onomatologie - nauka o vzniku vlastních jmen živých bytostí a neživých věcí.

Upozorňujeme naše čtenáře - zájemce o antroponomastiku/nauka o vlastních jménech lidských / a o toponomastiku / nauka o vlastních jménech zeměpisných a místopisných / na výborný časopis "Zpravodaj místopisné komise ČSAV", který vychází již v X. ročníku.

Tak např. v č. 1 z r. 1969, str. 17 až 19 pojednává Ant. Machek o rozlišovacích a posměšných přezdívkách rodin, jejichž jméno se vícekrát vyskytuje v Doubravici podlíz Dvora Králové n/Labem. Týž autor v č. 2, str. 254 až 256 se zabývá po-

směšnými a škádlivými přezdívkami obcí na Královodvorskú.

Josef Hála vysvětluje velmi působivě v č. 2, str.205 až 208 jak vznikaly na vesnici názvy po chalupách /Bukové a Věšín u Rožmitálu pod Třemšínem/.

Sdělení

Kronikář Jan Stupka z Nalžovských Hor na Klatovsku zpracoval zápisy z historie rodů ve třech sloučených obcích Nalžovy, Stříbrné Hory, Zahrádka od r. 1850 do 1966 / 370 stran/.
Pravda, 12.6.1969

Oznámení

Státní archiv v Plzni, badatelna v Sedláčkově ul.44, soustředil do Plzně všechny starší matriky/zhruba do let 1850 - 1870/ z celého Západočeského kraje včetně Karlovarského. Umožní to lepší využití tohoto materiálu.

Zároveň byla pobočka tohoto archivu Klášterce a Kadaně přestěhována do Žlutic. Je zde soustředěn materiál pro Karlovarsko a Chebsko.

=====

Z p r a v o d a j
pro přátele rodopisu a heraldiky

Vydává Západočeské nakladatelství v Plzni pro vnitřní potřebu Archivu města Plzně. Redaktor publikace Dr.Miloslav Bělohávek.Redakce Archiv města Plzně,Veleslavínova 19. NV města Plzně škol.1677/69/Šind.TS 02/65. - Listopad,prosinec.-

Cena dvojčísla 2.50 Kčs .